2340 ـ عالم جن

سوال

در قرآن کریم دربارۀ ماهیت جن خوانده‌ام، اما نمی‌دانم آن‌ها در حقیقت چه هستند. اگر ممکن است اطلاعات بیشتری در این باره به من بدهید. والسلام علیکم.

پاسخ مفصل

الحمدلله.

نصوص کتاب و سنت بر وجود جن دلالت دارند و اینکه آفرینش آن‌ها در این زندگی هدفی دارد و آن عبادت الله یگانه و بی‌شریک است؛ الله تعالی می‌فرماید: وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ [ذاریات: ۵۶] (و جن و انس را نیافریدم مگر برای اینکه مرا عبادت کنند). و می‌فرماید: يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي [انعام: ۱۳۰] (ای گروه جن و انس، آیا پیامبرانی از خودتان نزد شما نیامدند که آیات مرا بر شما بخوانند؟). عالم جن عالمی مستقل است که طبیعت متمایز و صفات خاص خود را دارد که بر عالم بشر پوشیده است. میان آن‌ها و انسان قدر مشترکی از جهت برخورداری از عقل و ادراک و توانایی انتخاب راه خیر و شر وجود دارد. آن‌ها را «جن» نامیده‌اند به دلیل «اجتنان» یعنی پنهان بودن آنها از دیدگان بشر. الله تعالی می‌فرماید: إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ [اعراف: ۲۷] (همانا او و گروه او شما را از جایی می‌بینند که شما آن‌ها را نمی‌بینید).

ریشۀ جن

الله در کتاب کریم خود از اصل آفرینش جن خبر داده و فرموده است: وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ السَّمُومِ [حجر: ۲۷] (و جن را پیش از آن از آتش سوزان و بی‌دود آفریدیم). و می‌فرماید: وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ [رحمن: ۱۵] (و جن را از شعله‌ای از آتش آفرید). در حدیثی از عائشه رضی الله عنها از پیامبر ﷺ روایت شده است: «فرشتگان از نور، جن از آتش و آدم از آنچه برایتان توصیف شده آفریده شدند». (مسلم: ۵۳۱۴).

گونه‌های جن

خداوند جنیان را در گونه‌های مختلف آفریده است. برخی از آن‌ها به شکل‌های مختلف مانند سگ و مار درمی‌آیند، برخی مانند باد پرواز می‌کنند و بال دارند و برخی دیگر ساکن می‌شوند یا کوچ می‌کنند. از ابوثعلبه خُشَنی روایت شده که رسول الله

ﷺ فرمودند: «جن سه گونه است: گونه‌ای بال دارند و در هوا پرواز می‌کنند، گونه‌ای مار و سگ هستند و گونه‌ای ساکن می‌شوند و کوچ می‌کنند». طحاوی در «مشکل الآثار» (۴/۹۵) و طبرانی در «الکبیر» (۲۲/۲۱۴) آن را روایت کرده‌اند؛ و شیخ آلبانی در «المشکاة» (۲/۱۲۰۶ شمارهٔ ۴۱۴۸) گفته است: طحاوی و ابوشیخ آن را با سند صحیح روایت کرده‌اند.

جنیان و بنی آدم

هر فردی از فرزندان آدم، همنشینی (قرینی) از جن دارد که بر او گماشته شده است. از ابن مسعود روایت شده که رسول الله ﷺ فرمودند: «هیچ‌یک از شما نیست مگر اینکه همنشینی از جن بر او گماشته شده است». گفتند: ای رسول الله، حتی شما؟ فرمودند: «حتی من؛ اما الله مرا علیه او یاری داد پس او اسلام آورد و مرا جز به خیر فرمان نمی‌دهد». (مسلم: ۲۸۱۴). نووی در شرح مسلم (۱۷/ ۱۷۵) می‌گوید: «فأسلم یعنی مسلمان و مؤمن شد و ظاهر مطلب همین است. قاضی عیاض گفته است: بدانید که امت بر عصمت پیامبر ﷺ از شیطان در جسم، اندیشه و زبان او اجماع دارند. در این حدیث اشاره‌ای به هشدار از فتنهٔ قرین و وسوسه و گمراه‌گری اوست؛ ایشان به ما خبر دادند که او با ماست تا در حد توان از او بر حذر باشیم».

توانایی‌های آن‌ها

خداوند به جن توانایی‌هایی داده که به انسان نداده است. الله از برخی توانایی‌های آن‌ها برای ما سخن گفته که از آن جمله سرعت حرکت و جابه‌جایی است. عفریتی از جن به سلیمان نبی علیه السلام تعهد داد که تخت ملکهٔ یمن را در مدتی که بیش از برخاستن یک مرد از جایش نباشد، به بیت‌المقدس بیاورد؛ الله تعالی می‌فرماید: قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ * قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُ قَالَ هَذَا مِن فَضْلِ رَبِّي [نمل: ۳۹ـ۴۰] (عفریتی از جن گفت: من آن را پیش از آنکه از جایت برخیزی نزد تو می‌آورم و من بر این کار توانا و امانتدار هستم * کسی که دانشی از کتاب داشت گفت: من آن را پیش از آنکه چشم بر هم زنی نزد تو می‌آورم؛ پس چون [سلیمان] آن را نزد خود مستقر دید گفت: این از فضل پروردگار من است).

خوراک و نوشیدنی جن

جن‌ها می‌خورند و می‌نوشند. ابن مسعود می‌گوید: رسول الله ﷺ فرمودند: «فراخوانندهٔ جن نزد من آمد، با او رفتم و قرآن را بر آن‌ها خواندم». پیامبر ﷺ فرمودند: «او ما را برد و آثار آن‌ها و آثار آتش‌های آن‌ها را به ما نشان داد. آن‌ها از پیامبر ﷺ توشه خواستند، ایشان فرمودند: برای شماست هر استخوانی که نام الله بر آن برده شده باشد؛ هرگاه به دست شما بیفتد پر از گوشت خواهد بود، و هر سرگینی خوراک چهارپایان شماست». پیامبر ﷺ فرمودند: «پس با این دو استنجا نکنید که آن‌ها توشهٔ برادران شما هستند». (مسلم: ۴۵۰). در روایتی آمده است: «گروهی از جن‌های نصیبین نزد من آمدند ـ و چه خوب جنیانی بودند ـ و از من توشه خواستند؛ پس از الله برای آن‌ها خواستم که از هیچ استخوان و سرگینی نگذرند مگر

اینکه بر آن خوراکی بیابند». (بخاری: ۳۵۷۱). بنابراین مؤمنان جن هر استخوانی را که نام الله بر آن برده شده باشد می‌خورند؛ اما آنچه نام الله بر آن برده نشده باشد، برای کافران جن است.

چهارپایان جنیان

در حدیث پیشین ابن مسعود آمده است که جن‌ها از پیامبر ﷺ توشه خواستند و ایشان فرمودند: «... و هر سرگینی خوراک چهارپایان شماست».

جایگاه‌های سکونت جن

جن‌ها روی همین زمینی که ما روی آن زندگی می‌کنیم ساکن هستند و حضور آن‌ها در ویرانه‌ها و مکان‌های ناپاک مانند حمام‌ها، دستشویی‌ها، زباله‌دانی‌ها و گورستان‌ها بیشتر است. به همین دلیل در رهنمود نبوی توصیه شده است که هنگام ورود به چنین مکان‌هایی با گفتن اذکار مشروع پیشگیری شود؛ از جمله آنچه از انس بن مالک رضی الله عنه روایت شده که گفت: رسول الله ﷺ هرگاه وارد دستشویی می‌شدند می‌فرمودند: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ (بار الها من از شیاطین نر و ماده به تو پناه می‌برم). بخاری (۱۴۲) و مسلم (۳۷۵) آن را روایت کرده‌اند. خطابی می‌گوید: «خُبُث» جمع خبیث و «خبائث» جمع خبیثه است؛ مقصود ایشان شیاطین نر و ماده هستند.

مؤمنان و کافران جن

الله عز وجل دربارهٔ جنیان می‌فرماید: وَأَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا * وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا [جن: ۱۴-۱۵] (و اینکه برخی از ما مسلمان و برخی بیدادگرند؛ پس کسانی که اسلام آوردند، در جستجوی هدایت بوده‌اند * و اما بیدادگران، هیزم دوزخ خواهند بود). بلکه مسلمانان آن‌ها نیز در صلاح و طاعت متفاوت هستند؛ چنان‌که در همان سوره می‌فرماید: وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا [جن: ۱۱] (و اینکه برخی از ما صالح هستیم و برخی پایین‌تر از آن؛ ما گروه‌های متفاوتی هستیم).

داستان اسلام آوردن اولین گروه‌های جن در این امت از ابن عباس رضی الله عنهما چنین روایت شده است: «پیامبر ﷺ با گروهی از یاران خود به سوی بازار عکاظ حرکت کردند؛ در حالی که میان شیاطین و اخبار آسمان جدایی افتاده بود و شهاب‌ها به سوی آن‌ها فرستاده می‌شد. شیاطین نزد قوم خود بازگشتند، آن‌ها پرسیدند: شما را چه شده است؟ گفتند: میان ما و اخبار آسمان فاصله افتاده و شهاب‌ها به سوی ما پرتاب می‌شود. گفتند: این فاصله ایجاد نشده مگر به خاطر اتفاق مهمی که رخ داده است؛ پس به شرق و غرب زمین بروید و ببینید چه چیزی میان شما و اخبار آسمان جدایی انداخته است. گروهی که به سوی تهامه رفته بودند، به پیامبر ﷺ رسیدند؛ در حالی که ایشان در «نخله» بودند و قصد بازار عکاظ را داشتند و با یاران خود نماز صبح می‌خواندند. وقتی قرآن را شنیدند، به آن گوش فرا دادند و گفتند: به الله سوگند این همان

چیزی است که میان شما و اخبار آسمان فاصله انداخته است. آنجا بود که نزد قوم خود بازگشتند و گفتند: ای قوم ما، همانا ما قرآنی شگفت شنیدیم که به راه راست هدایت می‌کند، پس به آن ایمان آوردیم و هرگز کسی را با پروردگارمان شریک نمی‌کنیم. پس الله بر پیامبرش ﷺ نازل کرد: قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ [جن: ۱] (بگو: به من وحی شده است که گروهی از جن [به این قرآن] گوش فرادادند)؛ و همانا سخن جنیان به ایشان وحی شد». (بخاری: ۷۳۱).

حساب آن‌ها در روز قیامت

جن‌ها در روز قیامت محاسبه خواهند شد. مجاهد رحمه الله دربارهٔ سخن الله تعالی: وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ [صافات: ۱۵۸] (و به یقین جن‌ها دانسته‌اند که آنان [برای حساب] احضار خواهند شد) گفته است: برای حساب احضار می‌شوند. (صحیح بخاری: باب ذکر الجن وثوابهم وعقابهم).

پیشگیری از آسیب جن

از آنجا که جن‌ها ما را می‌بینند و ما آن‌ها را نمی‌بینیم، پیامبر ﷺ راه‌های بسیاری برای پیشگیری از آسیب آن‌ها به ما آموختند؛ مانند پناه بردن به الله از شیطان رانده شده و خواندن سوره‌های فلق و ناس.

پناه بردن به الله چنان‌که در این آیه آمده است: وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ * وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ [مؤمنون: ۹۷ـ۹۸] (و بگو: پروردگارا، از وسوسه‌های شیاطین به تو پناه می‌برم؛ و پروردگارا، از اینکه نزد من حاضر شوند به تو پناه می‌برم).

همچنین گفتن «بِسْمِ اللَّهِ» پیش از ورود به خانه، خوردن، نوشیدن و آمیزش جنسی، مانع ماندن شیطان در خانه و مشارکت او در خوراک، نوشیدنی و زناشویی انسان می‌شود. همچنین ذکر نام الله پیش از ورود به دستشویی و پیش از درآوردن لباس، مانع دیده شدن عورت انسان توسط جن و آسیب رساندن آن‌ها می‌شود؛ چنان‌که پیامبر ﷺ فرمودند: سِتْرُ مَا بَيْنَ أَعْيُنِ الْجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ إِذَا دَخَلَ أَحَدُهُمْ الْخَلاَءَ أَنْ يَقُولَ بِسْمِ اللَّهِ (پوشش میان چشمان جن و عورت‌های بنی‌آدم، آنگاه که یکی از آن‌ها وارد خلا می‌شود، این است که بگوید: بسم الله). (ترمذی ۵۵۱ آن را روایت کرده و در صحیح الجامع ۳۶۱۱ آمده است).

قدرت ایمان و دین‌داری به طور کلی مانع آسیب رساندن جن به انسان می‌شود؛ و حتی اگر در نبردی روبه‌رو شوند، احتمال پیروزی فرد مؤمن وجود دارد؛ چنان‌که عبدالله بن مسعود رضی الله عنه روایت کرده است: مردی از یاران محمد ﷺ با مردی از جن روبه‌رو شد و با او کشتی گرفت و او را بر زمین زد. آن مرد به جن گفت: تو را بسیار کوچک و نحیف می‌بینم، گویی بازوهایت مانند بازوهای سگ است! آیا همهٔ شما جنیان این‌گونه هستید یا تو در میان آن‌ها این‌طوری؟ جن گفت: نه به الله سوگند، من در میان آن‌ها تنومند هستم؛ اما یک بار دیگر با من کشتی بگیر، اگر مرا زمین زدی چیزی به تو می‌آموزم که

سودت بخشد. مرد گفت: بسیار خوب. [و او را دوباره شکست داد]. جن گفت: آیا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ [بقره: ۲۵۵] (آیةالکرسی) را می‌خوانی؟ مرد گفت: آری. جن گفت: همانا تو آن را در هیچ خانه‌ای نمی‌خوانی مگر اینکه شیطان در حالی که بادی ناهنجار از او خارج می‌شود از آنجا بیرون می‌رود و تا صبح وارد آن نمی‌شود. (دارمی ۳۲۴۷ آن را روایت کرده است).

این خلاصه‌ای بود دربارهٔ جن، آفرینش و طبیعت آن‌ها؛ و الله بهترین نگهبان است و او مهربان‌ترین مهربانان است.

برای مطالعهٔ بیشتر به کتاب «عالم الجن والشیاطین» (دنیای جن و شیاطین) نوشتهٔ عمر سلیمان الاشقر مراجعه شود.